

Globalizacija i religija - religijske promjene u suvremenom društvu

Torkonjak, Boris

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:363831>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-12**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Boris Torkonjak

**Globalizacija i religija – religijske promjene u
suvremenom društvu**

Završni rad

Zadar, 2016.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Globalizacija i religija – reiligijske promjene u suvremenom društvu

Završni rad

Student/ica:

Boris Torkonjak

Mentor/ica:

Mr. Sc. Ratko Čorić

Zadar, 2016.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Boris Torkonjak**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Globalizacija i religija – religijske promjene u suvremenom društvu** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 20. rujna 2016.

Sadržaj

Uvod.....	3
1. Globalizacija i religija.....	4
1.1 Globalizacija i srodni pojmovi.....	4
1.2. Religija.....	8
2. Najistaknutiji religijski procesi u suvremenom društvu.....	11
2.1 Fundamentalizam.....	11
a) Islamski fundamentalizam.....	11
b) Kršćanski fundamentalizam.....	13
2.2 Novi religijski pokreti.....	14
3. Povratak svetog - obnova rasprave o sekularizaciji.....	16
Zaključak.....	18
Sažetak.....	19
Abstract.....	20
Literatura.....	21

Uvod

Budući da se globalizacija može definirati kao "sve veća međuzavisnost različitih naroda, regija i zemalja svijeta, koja nastaje jer jednovrsni društveni i ekonomski odnosi počinju obuhvaćati cijeli svijet" (Giddens, 2007: 687), politički, ekonomski, socijalni i kulturni odnosi nisu ograničeni teritorijalnim granicama ili državnim akterima, zbog čega globalizacija ima velik utjecaj na kulture.

Ovo mijenja način kako razumijemo različite pod jedinice, kao što su etničke skupine, nacije, države, organizacije, pokreti ili religije. One se više ne shvaćaju jednostavno kao logične i predodređene društvene cjeline već se mora uzeti u obzir što se događa u njihovom širem okruženju. Naime teorija globalizacije ne gleda na njih kao društvene forme koje se definiraju samo u odnosu na druge jedinice već ih stavlja u odnos sa nastajućim sustavom koji obuhvaća širu cjelinu koja ima vlastita društvena svojstva. Globalna cjelina, drugim riječima, je više no sam skup različitih odnosno pojedinačnih entiteta koji imaju zasebna specifična svojstva, to je važna nova i analitički različita cjelina koja postojeće entitete stavlja u novi sebi svojstven kontekst (Beyer, 1994: 14)

Definiranje pojma religije je oduvijek bio teorijski problem u znanstvenim studijama, zbog širokog spektra religijskih praksi, ponašanja, razmišljanja, ali je u općenitijem shvaćanju možemo definirati kao skup simbola i osjećaja povezanih ritualima, koji su poznati pripadnicima religijske zajednice. (Giddens, 2007: 697).

U ovom radu pokušat ću prikazati jedan mali dio široke kompleksnosti i isprepletenosti u kojoj se nalaze religija i globalizacija, kako moderna tehnička dostignuća na području komunikacije dovode u interakciju društvene skupine, sa u suštini različitim svjetonazorima i religijskim praksama, te kako oba "procesa" utječu međusobno jedno na drugo.

1. Globalizacija i religija

1.1 Globalizacija i srodni pojmovi

Ono što je nekoć bilo nepojmljivo danas je svakodnevnica. Živimo u vremenu koje je prožeto tehnološkim dostignućima koja su nepovratno promijenile način na koji gledamo i shvaćamo svijet. Telekomunikacije, Internet, informacijske tehnologije i prijevoz samo su neka polja tehnologije koja od velikog svijeta stvaraju malo mjesto. Posljednjih se tridesetak godina gubi granica između onoga što možemo definirati kao lokalno ili globalno, velike udaljenosti više ne predstavljaju prepreke u komunikaciji i transportu, pa tako imamo jednaku mogućnost razmjene informacije s osobama s drugog kraja svijeta kao i kupovine egzotičnog voća koje je svježe dostavljeno iz tropskih područja u lokalne supermarkete. Nije moguće razdvojiti lokalno djelovanje od šireg društva koje obuhvaća zapravo cijeli svijet. Iznimna raznolikost proizvoda koje nalazimo u samoposluživanjima na zapadu ovisi o složenim gospodarskim i društvenim odnosima koji povezuju države i narode svijeta. (Giddens, 2007: 51) Promijenio se način na koji se svijet doživljava i nerijetko se uz pojam globalizacija čuje “globalno selo”, koje vrlo blisko predočava procese na svjetskoj razini. Sažimanje vremena i prostora dovelo je do globalnih migracija i stvaranja kulturno različitih društava. Proces sveobuhvatnijeg umrežavanja konstantan je u cijelom svijetu, što sa jedne strane ima za primarnu posljedicu stvaranja velikog svjetskog tržišta visoke mobilnosti proizvoda, te sekundarnu posljedicu asimiliranja jedinstvenog nadnacionalnog političkog sustava. Na toj se osnovi stvara na kraju “svjetska kultura” koja je osnova za razvoj. Naravno taj razvoj, iako najviše kroz utjecaj zapadne kulture, nije jednosmjernan. S obzirom na veliku povezanost i protok informacija sve lokalno i regionalno utječe i na svjetsko, i obrnuto, što dovodi do stvaranja jedne vrste standardizirane globalne kulture, a time ujedno i globalne socijalne strukture koja čini kontekst za partikularne razvoje u pojedinačnim dijelovima svijeta. (Knoblauch, 2004: 274).

Ima više faktora koji utječu na drastičan razvoj globalizacije pa se tako Internetom do sredine 1998. koristilo oko 140 milijuna ljudi, a do 2001. se procjenjuje na otprilike 700 milijuna korisnika, te samim time Internet, kao komunikacijski kanal, postaje jedan od najvećih katalizatora globalizacije, iako treba imati na umu da nije svugdje dostupan u svijetu, iako sve

veći broj zemalja dobiva potrebnu telekomunikacijsku infrastrukturu i uključuje se u svjetsku mrežu. Također je integracija svjetske ekonomije jedan od važnih čimbenika. Suprotno prethodnim razdobljima, globalna ekonomija u svojem temelju više nije u prvom redu poljoprivredna ili industrijska. Njom sve više dominiraju aktivnosti koje su "bestežinske" i nedodirljive. (Quah, 1999. prema Giddens, 2007: 54). Informacije su glavni proizvod moderne ekonomije, a najčešće dolaze u obliku usluga putem Interneta. Unutar konteksta "informacijskog doba" taj proizvod/informacija namijenjen je svim potrošačima za koje se pretpostavlja da su informatički pismeni, što znači da se služe Internetom i da su već dio mreže globalne potrošačke kulture. Također bitno je napomenuti da tvrtke ne ograničavaju svoje tržište na nacionalnoj razini, osim ako zakonski nisu ograničene, nego je njihovo djelovanje prilagođeno potrebama svjetskog potrošačkog društva. Međutim krivo bi bilo reći da je globalizacija samo rezultat svjetske ekonomije, iako transnacionalne korporacije jesu jedan bitan dio, također postoje i različiti politički, društveni i kulturni čimbenici. Tako je na primjer pad sovjetskog komunizma u istočnoj Europi 1989. imao također veliku ulogu, jer su se zemlje bivšeg sovjetskog bloka počele razvijati i integrirati u smjeru zapadnih političkih i ekonomskih sustava koji su nosioci globalizacije. To je bio svojevrsan proces spajanja nekad izoliranih zemalja u mrežu globalnog sustava. Iako je sam pad tog sustava spekulativno produkt globalizacije, on je također bio još jedan katalizator za daljnji razvoj globalizacije. Centralističko planirane komunističke ekonomije te ideološka i kulturna kontrola komunističkih političkih autoriteta nisu bili u stanju preživjeti doba globalnih medija i elektronički integrirane svjetske ekonomije (Giddens 2009: 55). Također poznate politički nadnacionalne organizacije su Ujedinjeni Narodi i Europska unija, koje od svog sudjelovanja imaju ekonomsku, društvenu i političku korist.

Da bi detaljnije utvrdili što zapravo jest globalizacija poslužit ćemo se definicijama Ulricha Becka iz njegove knjige *Što je globalizacija?*. Na početku svoje knjige Beck upućuje na to da je globalizacija ključan faktor koji omogućuje nadnacionalnim tvrtkama, dakle one koje djeluju izvan granice samo jedne države, da svojim poslovanjem oblikuju ne samo tržište već time i posljedično društvo koje konzumira proizvode a samim time i kulturu porijekla (Beck, 2003: 7). Globalno gospodarstvo potkopava temelje nacionalnih država, oduzimajući im moć i pri tome ruši državne aparate, te ih tako svodi na "minimalne" države zbog čega se globalizaciju ponekad naziva i re-nacionalizacijom. On također kao važan čimbenik u tom procesu vidi transnacionalne korporacije, čiju moć vidi u tri elementa. Prvo je njihova sposobnost da izvoze

jeftina radna mjesta kupovanjem jeftinije radne snage. Kao drugo jer su u stanju zbog prirode povezanosti putem interneta i funkcionalnom diferencijacom poslova segmentirati radnu snagu po raznim dijelovima svijeta, sukladno potrebama zapošljavanja i jeftinoće potrebnih zaposlenika. Kao treće imaju mogućnost manipulacije/cjenkanja sa nacionalnim državama i pojedinim proizvodnim lokacijama oko cijene infrastrukturnih uvjeta i poreznih mogućnosti, a s druge strane imaju i mogućnost ucjene ako iste smatraju nepovoljnim za njihov rad/investiciju. Kao četvrto navodi kombinaciju svih tih uvjeta u kojima su u konačnici u stanju sami odlučiti gdje će investirati, gdje proizvoditi, gdje će im biti porezna lokacija a gdje mjesto stanovanja. To u konačnici dovodi do toga da menadžeri mogu živjeti u područjima koji su povoljni za lagodan život te da pritom plaćaju obveze gdje je najjeftinije(Beck, 2003: 12). Time se želi reći kako poduzeća imaju mogućnost voditi vlastitu politiku ne odgovarajući pri tome nikakvom lokalnom autoritetu, odnosno u jednom smislu voditi vlastitu sub-politiku. To je nova vrsta politike, koju možemo nazvati politikom globalizacije koja mijenja dosadašnja pravila koja postoje u društvu. To novo svjetsko društvo ne proizlazi samo iz novonastalog tržišta, kao što smo već prije spomenuli, već se na isti način mijenja i kroz komunikacijske i tržišne veze kao i kroz životne načine i socijalne krugove koji nisu vezani za neko određeno mjesto, već sve prelazi nacionalne granice i time relativizira teritorijalne države kao autoritet. Jedna od posljedica toga je sekularni trend *individualizacije* zbog kojega slabi kolektivna samosvijest.

Iako u tom smislu globalizacija postaje isključivo ekonomski proces, Beck nudi pojam *globalizam* kako bi ga suprotstavio globalizaciji. Globalizam je za njega time postao sinonim za neoliberalizam, odnosno definira ga kao politički proces. Po definiciji djeluje jednosmjerno, isključivo u sferi ekonomije, pritom svodeći slojevitost globalizacije i njenog kulturnog, ekološkog i političkog utjecaja u opseg njegovog značenja kao nadređeni pojam (Beck, 2003:25). Drugim riječima ne samo da se države potkopavaju već postaju instrumenti za što bolje razvijanje korporacija, odnosno pretpostavlja se da bi se svaka država trebala voditi poput poduzeća pri čemu bi politika trebala samo služiti za određivanje okvira unutar kojega bi se ekonomija trebala moći razvijati. Problem je upravo u tome što se zanemaruju ostali aspekti koji sačinjavaju državu kao što su društvo, kultura i vanjska politika npr.

S druge strane globalizacija predstavlja proces koji omogućuje transnacionalno stjecanje moći i izgradnju identiteta te samim time postaje erodirajući agens u postupno slabućoj

suverenosti nacionalnih država (Beck, 2003: 28). Iako vrlo slično pojmu globaliteta, ključna je razlika u naglašavanju šire kauzalnosti, u kojoj se svaki od čimbenika mora zasebno shvatiti te potom istražiti njihovu međuovisnost. To isto tako upućuje na alternativne perspektive koje nisu determinirane materijalizmom, što ujedno ostavlja dodatan prostor za političko djelovanje vraćajući pri tome moć državama.

S obzirom da ću u ovom radu govoriti o religiji u kontekstu globalizacije mislim da je od velike važnosti osvrnuti se na kulturnu dimenziju globalizacije. Uslijed razvoja svjetskog tržišta dolazi do posljedica koje utječu na kulturu, identitete i životne stilove. Globalizaciju ekonomskog djelovanja prate valovi kulturne transformacije, procesa koji se naziva "kulturna globalizacija" (Beck, 2003:104). Prvenstveno se misli na stvaranje kulturnih simbola, pri čemu se, kada pričamo o globalizaciji, misli na *univerzalizaciju* odnosno ujednačavanje obrazaca za ponašanje, simbola i životnih stilova, što je proces poznat i pod imenom *macdonaldizacija*. Međutim taj proces ima dijalektički karakter, kako naglašava Roland Robertson, pa kada govorimo o kulturnoj globalizaciji moramo napomenuti da se radi i o lokalizaciji. Upravo kroz međuovisnost i komunikaciju, kako kod proizvodnje pa tako i kod potrošnje dolazi do artikulacije lokalnog na svjetskoj razini, gdje se mora u novom kontekstu obnoviti značenje lokalnoga. Taj proces ne mora nužno proći bez otpora, pa tako u današnje vrijeme možemo vidjeti razne proizvode koji su re-lokalizirani i prilagođeni novoj okolini, kao primjer se može uzeti njemački Oktoberfest sa svojim inačicama po svijetu pa tako i njemačke bijele kobasice na hawajski način. Pojam koji za to koristi Robertson je *glokalizacija* te slijedi kako lokalno i globalno ne isključuju međusobno jedno drugo. Lokalno postaje jedan dio globalnog, utoliko što spajanjem lokalnog kroz globalizaciju dolazi do ponovnog strukturiranja sadržaja lokalnog u odnosu na globalno i reafirmaciju u odnosu na vanjski utjecaj (Beck, 2003: 118). Efekti *glokalizacije* su ono što osjetimo u svakodnevnom životu kroz simbole koje koristimo i konzumiramo u svakodnevnici.

Kako se religija uklapa u sliku o globalizaciji opisanu u ovom poglavlju ćemo vidjeti u sljedećim poglavljljima, no prije toga potrebno ju je "definirati" i također odrediti što religija jest a što nije.

1.2. Religija

Pojam religije u startu je teško definirati zbog problema sa jednoznačnim definiranjem etimologije same riječi. Rimski filozof Ciceron iz latinskog glagola *relegare* izvodi pojam *religio* što bi značilo služenje bogova, dok kršćanski teolog *Augustin* izvodi značenje iz glagola *relegare* odnosno povezanost s Bogom. U današnje vrijeme se u zapadnoj kulturi najčešće prvenstveno misli na štovanje nadnaravnih entiteta, označava se nauk o božanskom i sva ispovijedanja vjere ljudi kao i s tim povezane grupe i organizacije (Knoblauch, 2004: 6). Religija je prije svega obilježena zapadnoeuropskom tradicijom odnosno kršćanstvom, što sa sobom nosi razne probleme u pokušajima definiranja ostalih religija koje nisu monoteističke ili koje nemaju uopće personificirane predodžbe o božanstvima. Tako npr. u arapskom nema uopće ekvivalenta za religiju, dok u sanskrtu nalazimo "dharma" (zakon, red, običaj), "bhakti" (vjerujuće povjerenje) ili "sraddha" (vjera u božanstvo koje se očituje u prirodnim silama).¹ Na kineskom se kaže "zong jiao" (nebeski nauk). To upućuje na problem etno-centričnog definiranja pojma. Teško je definirati pojam koji ima različito značenje s obzirom o kojoj se skupini ljudi radi i kojoj jezičnoj i kulturnoj zajednici pripadaju. Zajednička osobina svim religijama je određena vjera koju njezini sljedbenici imaju, odnosno (ovisno o regiji) sustav onoga u što se vjeruje, što se odbija i u što se sumnja. Vjera je ono što ljudi konstruiraju, a to znači da nije važna istinitost ljudskog vjerovanja, nego poimanje zbilje i koliko to utječe na djelovanje pojedinaca (Knoblauch, 2004: 11).

Kroz povijest crkva je imala važnu ulogu u društvenom životu i politici, međutim taj je utjecaj počeo slabiti kroz nastajuće institucije modernijih društava, koje su preuzimale funkcije crkve koje je ona do tada ispunjavala (u prvom redu "definiranje stvarnosti"). Misli se pritom na odvajanje gospodarstva, politike i znanosti od dogmatskih učenja religije, odnosno na stvaranje istih kao zasebne i od vjerskog učenja nezavisnih grana društva (Knoblauch, 2004: 19). Taj proces/društveni razvoj laganog odmicanja od crkve nazivamo *sekularizacijom* i ima više značenja. U prvom redu se misli na ukidanje crkvenog vlasništva, a s druge strane se misli na promjene životnih stilova jer se prestaju pratiti religijom definirani uzorci ponašanja. Na temu sekularizacije i o njejoj istinitosti te kritikama ću se osvrnuti u zadnjem poglavlju.

¹ Max Muller je istraživao sanskrt.

Kako bi bolje prikazali što je točno religija pogledat ćemo koje su točno njene funkcije, a kada govorimo o funkcijama nužno je spomenuti Parsonsovu *strukturalno-funkcionalističku* teoriju. To se naravno odnosi na četiri uvjeta koji svaki sustav mora ispunjavati, koje on naziva AGIL shema: prilagodba, ostvarenje cilja, integracija i održavanje strukture/legitimacija. Religija po njemu zauzima mjesto u kulturnom sustavu društva kao sustav simbola, predmeta, iskustvenih i duhovnih djelovanja kojima ljudi pripisuju svetost te pomoću njih izražavaju emocionalna stanja koja spadaju u religioznu sferu (Knoblauch, 2004: 121). Ta djelovanja se mogu razumjeti samo unutar određene religije koja je specifična za određene društvene skupine i van tog okvira nemaju smisla u svakodnevnom životu. Tako je vrlo teško pojmiti rituale i običaje iz nepoznatih kultura s kojima nismo u kontaktu. Funkciju internalizacije religija ispunjava kroz personalni sustav i to na više načina. Ona pruža način shvaćanja svijeta, odnosno nudi odgovore na pitanja vezana uz gledanje na svijet. Osim toga nudi obrasce za artikuliranje emocija kroz ekspresivne simbole/oblike te na kraju ima sustav vrijednosti prema kojemu se orijentira djelovanje ljudi. Integracija se ostvaruje kroz socijalni sustav, podređujući pritom individualne ciljeve "većim" grupnim ciljevima i vrijednostima. Djelovanje zajednice je tu od ključne važnosti, jer je pojedinac spreman zbog svoje pripadnosti djelovati u korist grupnog cilja. Legitimizaciju postiže kroz sakralizaciju vrijednosnog sustava i normi. To joj uspijeva prije svega "temporaliziranjem ispunjavanja očekivanja". To znači da se neispunjena očekivanja pomjeraju pomoću religije u neku vremenski kasniju transcendentnu sferu. Obećanjem spasenja religija na taj način kompenzira nezasluženo proživljenu patnju (Knoblauch, 2004: 124).

U današnje vrijeme možemo govoriti o sve većem religioznom pluralizmu uslijed velikog utjecaja komunikacija među kulturama, a samim time religije postaju sve različitije, odnosno religioznost njenih članova postaje privatna stvar te govorimo i o privatiziranju religije. Iz istog razloga, kao što je već prije spomenuto, dolazi i do problema "slabljenja" religije odnosno stvaraju se funkcionalni ekvivalenti religije, institucije (drugi pokreti i ideologije) koje preuzimaju ulogu integracije članova. Sve to dovodi do *individualizacije* koja po definiciji podrazumijeva unaprijed definiranu individuu od strane tradicionalnih društvenih i vjerskih normi, te omogućuje slobodu individualne odluke o vlastitom identitetu (Knoblauch, 2004: 254). To drugim riječima stavlja pojedinca u poziciju posljednje instance pri odabiru djelovanja. Takvo djelovanje otvara dva problema, prvi je da pojedinac koji se udaljava od religijski orijentiranog djelovanja za određene situacije možda nema prikladan odgovor, a drugi je da i

crkva mora propitivati svoje članove i njihove potrebe kako bi ostale relevantne u ponudi odgovora.

Kao što sam već spomenuo u poglavlju o globalizaciji, uslijed sve veće povezanosti i međuovisnosti fenomeni poput religijske privatizacije, individualizacije i otuđivanja od crkve nisu nikakva slučajnost već posljedice globalizacije. Kroz komunikaciju i suradnju različite su kulture imale potrebu za nadilaženjem razlika, kako kulturnih tako i religioznih, između individua. Upravo u tom aspektu je u modernom društvu religija pronašla ulogu, da pruži individuama mogućnost ispunjavanja neslužbenih funkcija u privatnom životu. Posljedično tome se religijske organizacije fokusiraju na individualizirane potrebe osoba unutar svoga kruga utjecaja i time ulaze u sferu privatnog (Knoblauch, 2004: 275). Međutim postoji mogućnost da takve individualizirane religije prerastu u partikularne kulture, koje kroz blagodati globalizacije mogu stvoriti i mijenjati nove socijalne grupe i identitete. Takav primjer ću obraditi u sljedećem poglavlju, ali ono što ćemo vidjeti je da religija stvaranjem identiteta i zajednica postane odgovor na kulturnu globalizaciju i time postane politizirana. S obzirom da je uzrok tome u individualizaciji jasno je da takav odgovor dolazi iz određenog lokaliteta i da je to lokalna reakcija na globalna zbivanja. Drugi primjer će pokazati kako institucionalizirana religija može ponovo utjecati na javnost iako moraju biti ispunjena dva uvjeta za to 1) da je dovoljno velik broj individua religiozan i 2) da svoja religiozna stajališta izražavaju kolektivnim djelovanjem. Takva institucionalizirana religija naravno pretpostavlja kontrolu nad sredstvima.

U sljedećem poglavlju ću dati pregled za ove dvije prethodno navedene moguće posljedice globalizacije na religiju u obliku kršćanskog i islamskog fundamentalizma, te u nastavku i druge odgovore na globalizaciju u obliku hibridnih „pozapadnjačenih“ istočnih religija, kao što je "New Age".

2. Najistaknutiji religijski procesi u suvremenom društvu

2.1 Fundamentalizam

U ljudskoj je naravi oduvijek bilo vjerovati u više sile, te tumačiti sve što se zbiva bilo dobro ili loše kroz prizmu dobra i zla. Utočište kao i odgovore na kompleksnija pitanja koja nadilaze mogućnosti znanosti i napretka nalaze u vjeri. Vjerski fundamentalizam je nešto drugo, a to "nešto drugo" glavni je oslonac za stvaranje vlastitog identiteta u doba online društva (Castells, 2002: 22). Vrlo bi teško bilo definirati taj pojam, zbog njegove različitosti u sadržaju i iskustvu i povijesti diljem svijeta, da *American Academa of Arts and Sciences* nije provela istraživanje temeljeno na raznim društvenim i institucionalnim kontekstima. Na temelju toga se da sintetizirati da su fundamentalisti eklektični. U stanju su vjerovati da pozanju čitavu povijest iako biraju samo one značajke koje najviše odgovaraju njihovom identitetu i koje na najbolji način održavaju njihov pokret. Takvim pristupom ograđuju se od drugih i brane svoje viđenje, cijelo vrijeme pozivajući se na višu instancu u obliku božanstva ako se radi o teističkoj religiji ili znakovljem i simbolima transcendentnih referenci.²

Prema toj definiciji Castells izvodi nešto precizniju definiciju prema kojoj je vjerski fundamentalizam izgradnja kolektivnih identiteta koji usmjerava ponašanje individua i društvenih institucija, pri čemu je Božji zakon normativ tumačen od strane autoriteta koji služi kao posrednik između Boga i čovjeka. U takvim primjerima su pripadnici podređeni odlukama nepogrešivog vođe (Biblija, papa, šerijatski zakon). Iako fundamentalizam postoji već kroz duži period povijesti, tek krajem 20. stoljeća dolazi jačanja njegove uloge u stvaranju identiteta. Kroz sljedeća dva primjera prikazat ću neke uzroke tome.

a) *Islamski fundamentalizam*

Islamski fundamentalizam nije tradicionalistički pokret, kroz nastojanja da se islamski identitet ukorijeni u povijest i svete tekstove oni stalno obnavljaju svoj kulturni identitet. Praćenjem šerijata (Božji zakon) oni se vode "uputama" za život, i te upute nisu čvrsto određene već ovise o interpretaciji onih koji ga tumače, što ima za posljedicu široki raspon varijacija. U slučaju islamskog fundamentalizma dolazi do spajanja šeri" a sa *fiqh* odnosno tumačenje i

² Marty i Appleby, 1991: ix-x prema Castells, 2002: 23

primjenu od strane pravnika i vlasti. To dovodi do politizacije svetoga i sakralizacije politike te stvaranja političkog nacionalnog identiteta s kojim se čitavo društvo asocira. Uzrok jačanja islamskog fundamentalizma leži upravo u izlaganju tog identiteta svjetskom kulturnom "tržištu" kroz globalizaciju. Na taj se način islamski fundamentalizam nanovo stvorio suprotstavljen kapitalizmu, socijalizmu i nacionalizmu bilo koje narodnosti, kao antonim navedenim „propalim“ postkolonijalnim ideologijama (Castells, 2002: 27).

Podlogu za društveni razvoj možemo naći u uspješnoj modernizaciji islamskih država u pedesetim i šezdesetim godinama te neuspjeloj modernizaciji gospodarstva u sedamdesetim i osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća, prije svega u nemogućnosti prilagodbe gospodarstva novom svjetskom tržištu globalne konkurencije. Intelektualna elita koja je proizašla iz prvog vala modernizacije je bila iznevjerena u svojim očekivanjima modernizacije gospodarstva, na to se nadovezuje siromašna masa iz ruralnih područja koja su nejednako modernizirana. Povrh toga dolaze nezadovoljni zaposlenici države čiji se legitimitet sukladno efektima globalizacije također potkopava. Izgradnja modernog islamskog identiteta, kakvog ga poznajemo danas, funkcionira kao obrambeni mehanizam protiv nedostižnosti modernizacije koja je rezultat globalizacije i uslijed propalog nacionalističkog pokreta (Castells, 2002: 29).

U devedesetim godinama se islamski fundamentalistički identitet širio svugdje u svijetu u raznim društvenim i institucionalnim kontekstima ovisno o razini društvenog isključivanja i krize nacije-države. Tako na primjer među mladim Turcima u Njemačkoj, Pakistancima u Britaniji i crncima u SAD, dolazi do jačanja islamskog identiteta među zakinutim društvenim slojevima koji žive u razvijenim kapitalističkim zemljama. Štoviše jača u svim muslimanskim društvima i u muslimanskim manjinama u nemuslimanskim društvima.

Kad projekt koji se sastoji od pojedinaca koji potpuno sudjeluju u modernosti otkrije svoju apsurdnost u stvarnom iskustvu svakodnevnog života, nasilje postaje jedini oblik samopotvrđivanja novog subjekta... Neozajednica postaje nekrozajednica. Isključivanje iz modernoga doba poprima vjersko značenje: stoga, samožrtvovanje postaje način borbe protiv isključivanja.³

³ Khosrokhavar, 1995: 249-250 prema Castells, 2002: 30

b) Kršćanski fundamentalizam

Kršćanski fundamentalizam se provlači kroz američku povijest od postrevolucionarista Timothyia Dwighta i Jedidiaha Morseja do modernije elektronske crkve Pata Robertsona, koji je sa svojom kršćanskom koalicijom izašao u vrh političke scene i zadobio dobar dio republikanskog glasačkog tijela. Sama riječ fundamentalizam potječe iz sveska *The Fundamentals* koja je objavljena u SAD negdje između 1915. i 1919. godine. Fundamentalizam se temelji na nizu vjerovanja o neograničenom nadahnuću Biblije i njezinom nepogrešivošću, osobnom spasenju kroz prihvaćanje Krista kao Spasitelja i njegovog povratka na svijet, Marijino bezgrješno začeće i sveto trojstvo. U centru kršćanskog razmišljanja stoji *obraćenje* kao čin čišćenja grešnika od njihovih grijeha i dovođenje u stanje vječnog spasenja. Time se dobiva mogućnost ponovne izgradnje vlastitog identiteta unutar promjenjenih odnosa moći i unutar drugačijeg društvenog poretka te se na taj način pronalazi nova politička svrha (Castells, 2002: 32). Obitelj je pritom poveznica između individue i društva kao središnja društvena institucija, koja se prije svega temelji na svetosti braka i patrijarhatu prema doslovnom shvaćanju Biblije. Ključni zadatak te obitelji je da dijete odgoji bogobožno i sa poštovanjem prema roditeljima te da se uzdaju u pomoć kršćanskog nauka i obrazovanja. Takav odgoj doveo je do značajnih problema u javnim školama gdje su se sudarali ideali kršćanskih obitelji i sekularizirana institucija. Jedan od glavnih načela kršćanskog fundamentalizma je također sačuvati obitelj, prije svega svetost braka muškarca i žene, pa samim time homoseksualci i feministkinje predstavljaju najveće neprijatelje jer potkopavaju obitelj kao instituciju. Također zabrana pobačaja opstaje kao najutjecajniji izraz fundamentalizma u SAD.

Prema istraživanju Clyde Wilcoxa najveći dio pripadnika kršćanskog fundamentalizma su manje obrazovani, siromašniji ljudi koji žive na jugu SAD, značajno su religiozniji i svi misle da je Biblija nepogrešiva (za razliku od 27% ukupnog stanovništva). Dok prema istraživanju Lienescha su to ljudi iz ruralnih krajeva koji se doseljavaju u predgrađa velikih gradova te su izloženi sve više rastućoj urbanizaciji. Njima je jedini interes sačuvati svoje vrijednosti, vjerovanja i politička stajališta. Prema tome fundamentalizam ne nastoji racionalizirati klasne interese ili teritorijalnu pripadnost, nego služi održavanju moralnih vrijednosti kršćanstva. Korištenjem prošlosti kao idejnog izvora i obećanja bolje budućnosti, gradi se osobni i društveni identitet kao mehanizam za savladavanje teške sadašnjosti (Castells, 2002: 35). Kao glavni

razlog tome možemo navesti globalizaciju i krizu patrijarhalizma. Globalizacija je dovela do institucionaliziranja društva, koje kao organizacija djeluje u sekularnim uvjetima. Takav poredak je opasan za religiju jer je normativan i ne teži nikakvoj transcendentalnoj stvarnosti prema kojoj bi se religija mogla definirati. Nadalje stvaranje "svjetske vlade" (umrežavanjem i međunarodnom suradnjom nakon pada komunizma) je također faktor kojem se fundamentalizam suprotstavlja. Ta nova vlada se predstavlja kao antikrista čiji su simboli znakovi kraja vremena. Fundamentalizam je praktično pokušaj uspostavljanja nadzora nad sve kompleksnijim svijetom koji se "oteo" kontroli, jer je nemoguće nadgledati sve komunikacijske kanale i procese u gospodarstvu, koji su izravne posljedice globalizacije. Kriza patrijarhata proizlazi iz nemira u šezdesetim godinama koji su se očitovali u ženskim, lezbijskim i homoseksualnim pokretima. Statistike koje su pokazivale sve više vanbračne djece, razvode, homoseksualne brakove i slični indikatori, ukazuju na prijetnju patrijarhatu kojeg ponovno reaktivno fundamentalizam brani, brani povlastice muškarca koje pripisuju božanskom legitimitetu. Ti procesi osim što su potkopavali ideološku osnovu fundamentalizma uvele su i strah od nepoznatoga, nešto što nije uobičajeno u svakodnevno životu pobožnog kršćana, koji skupa sa obitelji mogu molitvom nadići te novonastale probleme i kroz molitvu ponovo živjeti zajedno. Ključne karakteristike američkog kršćanskog fundamentalizma su upravo značajke američke kulture, obiteljski individualizam, pragmatizam i osobni odnos sa Bogom. Te karakteristike omogućuju mehanizam za pojednostavljivanje i rješavanje osobnih problema u nepredvidljivom i nepreglednom svijetu gomile informacija (Castells, 2002: 36).

2.2 Novi religijski pokreti

Iako utjecaj tradicionalne crkve slabi u posljednjim desetljećima, nikako ne možemo govoriti o nestanku religije već govorimo o novim oblicima religije koje sociološkim vokabularom zovemo novi religijski pokreti. Tim pojmom obilježavamo niz vjerskih i duhovnih skupina, kultova i sekti od kojih je New Age ona na koju ćemo se fokusirati.

Taj pokret se javlja u zemljama zapada u šezdesetim i sedamdesetim godinama dvadesetog stoljeća. Kao i ostali NRP (novi religijski pokreti) razvija se iz tradicionalnih vjerskih tradicija kao što su kršćanstvo i hinduizam. Jedan od mogućih razloga nastajanja se vidi kao odgovor na

ubrzane društvene procese, liberalizaciju tradicionalne crkve i sekularizaciju u postmodernizmu uslijed globalizacije.

Pri definiranju New Agea nužno nailazimo na pluralizam značenja. New Age je ujedno kulturalni, idejni, epohalni i sociološki fenomen (Dragun, 2012: 17). On se opisuje kao ezoterijsko-mistički pokret s kraja dvadesetog stoljeća, a promiče preobrazbu svijesti u novu planetarnu globalnu svijest, te proizlazi iz kršćansko-židovske tradicije, istočnih religija, okultizma te modernih znanosti o prirodi pomiješane sa astrologijom. Na temelju širokog raspona utjecaja možemo reći da je New Age vrlo eklektičan i uklapa se u različite tradicije u jedinstveni globalistički svjetonazor. Na taj način postaje univerzalističko kozmopolitski svjetonazor koji odbacuje ekskluzivitet bilo kojeg oblika tradicionalne religije. Čovjek prema njemu traži i bira koncepte koji mu pomažu u samoostvarenju i samorazvoju, što smo prije već spomenuli i možemo definirati kao individualizaciju. Inzistira također na istraživanju podsvijesti, kolektivnog nesvjesnog, višeg i nižeg Jastva, aura, duhovnih vodstva, sinhroniciteta, parapsiholoških pojava te života nakon smrti (Dragun, 2012: 24).

Još jedna važna karakteristika New Agea je da religioznost nije više stvar kolektivnih tradicionalnih obrazaca u koje se pojedinac mora uklopiti, već je osobni odabir i način kroz koji se individua dovodi do osobnog savršenstva. Takav se osobni perfekcionizam proteže na sve sfere života od religije do svakodnevnice što uključuje i životne stilove, glazbu, prehranu i odijevanje. Znanje koje je potrebno za postići prosvjetljenje nije nikakva tajna i dostupno je svima, odnosno nije više rezervirano za odabranike kao što je to slučaj bio u drugim tradicionalnim religijama. Pristup prosvjetljenju je omasovljen i komercijaliziran kroz povećane komunikacijske mogućnosti i tehnički napredak. Takvo tehničko, masovno i konzumerističko poimanje prosvjetljenja izbrisalo je granicu između svetog i profanog, te je novodobsku duhovnost učinilo svjetovnim fenomenom globalističke kulture (Dragun, 2012: 91).

Kada uzmemo sve to u obzir možemo govoriti o jednoj novoj religijskoj paradigmi u kojoj se stvara tržište duhovnosti iz kojega se odabiru prakse i obrasci prema potrebama individua. Te potrebe su prije svega orijentirane na odgovore i utjehu od neizvjesnosti kulture čiji se tradicionalni temelji raspadaju pod utjecajem globalizacije. To ukazuje da su elementi New Agea postali sastavnim dijelom kulture, koji osim u knjigama, filmovima i glazbi, prije svega u privatnom životu dolaze do izričaja, a samim time ne utječe na javnu religiju određenog prostora.

3. Povratak svetog - obnova rasprave o sekularizaciji

Prema predviđanjima velikih mislioca devetnaestog stoljeća (Comte, Spencer, Durkheim, Weber, Marx, Freud) vjerovalo se da će važnost religije postupno izbljediti te da dolaskom industrijskog društva neće više biti značajna. Prema C. Wright Millsu je svijet nekoć bio ispunjen svetim - u mišljenju, praksi i institucionalnoj formi. Nakon reformacije i renesanse, sile modernizacije su zahvatile cijelu planetu, a sekularizacija, povijesni proces koji je iz toga uslijedio, razlabavila je dominaciju svetoga. Kad dođe vrijeme, sveto će posve nestati, osim, možda u oblasti privatnoga (Inglehart; Norris, 2007: 17). Međutim kao što je već do sada bilo izloženo u ovom radu, vidljivo je da religija svakako nije nestala usprkos svim tehnološkim i znanstvenim dostignućima, te još uvijek igra važnu ulogu. Izražena je u institucionaliziranom obliku kao što je slučaj kod fundamentalizma pa sve do novijih pokreta koji su značajni u privatnim sektorima života ljudi. Teorija sekularizacije se razvijala prije svega u SAD-u, gdje je u određenom vremenu bila točnija nego što je danas, međutim bilo bi pogrešno odbaciti ju u potpunosti. Iako je istina da su društva u državama višeg životnog standarda manje religiozna nego u siromašnijim zemljama, mora se uzeti u obzir utjecaj neravnopravne modernizacije svijeta. Drugim riječima, sekularizacija je jače izražena samo u onim društvima koja nisu gospodarski zaostala i gdje ne postoji problem egzistencijske sigurnosti.

Najutjecajniji misaoni pravci o sekularizaciji se mogu podijeliti u dva smjera. Prvi je teorija potražnje koja tvrdi da će se industrijalizacijom gubiti religijske navike i da će postupno nestajati. Druga je teorija ponude koja tvrdi da je potražnja javnosti za religijom konstantna, a sve varijacije među nacijama i njihovim vitalnostima duhovnog života su proizvod ponude na religijskom tržištu. Erozija društvene svrhe crkve ne znači da je religija izgubila svoju moralnu i spiritualnu ulogu. Umjesto neizbježnog i postojanog gubljenja spiritualne vjere ili svrhe koje dolazi s moderniziranjem društva, kritičari tvrde da su evidentni kompleksniji povijesni obrasci u različitim zemljama, u kojima popularnost religije raste i opada u različitim razdobljima u različitim društvima, djelovanjem specifičnih faktora kao što su karizma određenih spiritualnih vođa, upliv kontingentnih događaja ili mobilizacija pokreta zasnovanih na vjeri (Inglehart; Norris, 2007: 22).

Kao što se može vidjeti, iako su neki predviđeni aspekti sekularizacije točni ostaje i dalje puno prostora za kritiziranje. Religija nikako nije u potpunosti nestala i pitanje je hoće li ikada, ali sa sigurnošću se može reći da će se njene tradicije, koje su obavljale određene funkcije u prošlosti i time postale dio kulture, svakako opstati u možda nešto drugačijem obliku. Iako crkva kao institucija slabi razmjerno sa blagostanjem u nekoj državi, ostaje prostora u privatnom sektoru u funkciji duhovnosti. Globalizacija i sekularizacija su u tom smislu povezani sa tehnološkim napretkom koji bi po toj logici trebao dovesti do opadanja snage religije. Ironično je međutim da je sam taj uzrok sebi i posljedica utoliko što je omogućio stvaranje novih religijskih identiteta koji potkopavaju teoriju iz koje su proizašli.

Zaključak

Religija je kroz čitavu ljudsku povijest igrala značajnu ulogu u društvu i to se pod utjecajem globalizacije nije značajno promijenilo. Još uvijek je prisutna iako su njena forma i sadržaj nešto drugačiji u odnosu na njenu tradiciju. Kroz utjecaj globalizacije i standardiziranja svjetske kulture došlo je do niza posljedica u obliku novih identiteta i pokreta koji su odgovor na sve kompleksniju situaciju u kojoj se nalazi globalno društvo. Kako je globalizacija u većoj ili manjoj mjeri zastupljena u određenim sferama društva tako je i religija.

Tako su kršćanski i islamski fundamentalizam, svojevrsni reakcionistički pokreti protiv nepravde koju nanosi globalno tržište, odgovori na sve probleme koji su ostali neriješeni nakon neuspješne modernizacije i prilagodbe novom poretku koji dolazi sa globalizacijom. Oni se, za razliku od novih religijskih pokreta, direktno suprotstavljaju efektima globalizacije dok su s druge strane primjeri poput New Agea u određenom smislu usuglašeni sa globalizacijom prihvaćajući nova pravila igre, ali i bolje se prilagođavajući novom tržištu potreba, i potrošačkoj kulturi, te popunjavajući "praznine" proizašle iz slabljenja religije kao institucije.

Kako uslijed velike umreženosti, međupovezanosti i protoka robe i informacija dolazi do velikog broja mogućnosti pri odabiru, tako vidimo ne samo veliki broj materijalnih proizvoda za konzumaciju već i veliki broj proizvoda na duhovnom tržištu. Individua je ta koja u moderno doba određuje svoju religiju i pažljivo bira ono što joj odgovara kako bi nadopunila svoj život i dala mu smisao.

Dolazi međutim do sve veće diskrepancije između bogatih i siromašnih što dodatno daje prostora za sve veću sekularizaciju prvih i sve veću religioznosti drugih, što unatoč globalnom standardiziranju kulture dovodi do većih razlika i potencijalno dovodi do konflikta. To nije izraženo samo u društvima u određenim državama, već je vidljivo i unutar marginaliziranih manjina u razvijenijim državama.

Iako se teži standardiziranju i pokušavaju se nadići razlike, kompleksni procesi doveli su do sve veće diferencijacije koje uslijed velike umreženosti postaju sve kompleksnije čime se zatvara začarani krug međuovisnosti u kojoj se nalaze religija i globalizacija.

Sažetak

Korištenjem šireg koncepta globalizacije kao okvira gotovo svih današnjih društveno relevantnih događanja i fenomena, te oslanjajući se na analize autora poput Anthony Giddensa, Ulricha Becka i drugih, rad se fokusira na prikaz kompleksnosti i isprepletenosti u kojoj se nalaze religije unutar takvog konteksta. Analiza tako argumentira kako zahvaljujući globalizaciji, te putem modernih tehničkih dostignuća na području komunikacije dolazi do interakcije društvenih skupina čiji su svjetonazori i religijske prakse suštinski različite. Slijedeći elaboracije autora poput Manuel Castellsa, Maje Dragun i drugih, rad nastavlja s pregledom najistaknutijih religijskih procesa u suvremenom društvu. Daljnja analiza pak dodatno naglašava i ulogu globalizacijskih trendova u procesima stvaranja novih identiteta i pokreta usuglašenih s potrebama i kompleksnostima globalizacijskog društva, te odnos istih s već ustaljenim religijskih trendovima. U zaključnom dijelu rad ukazuje na pitanje sekularizacije i mogućnost odnosno nemogućnost njene provedbe.

Ključne riječi: religija, globalizacija, religijski procesi, novi religijski pokreti, religijski identiteti, sekularizacija

Abstract

Globalization and Religion – Changes in Religious Practice in Contemporary Society

By using the broader concept of globalization as a framework for almost all of today's socially relevant events and phenomena, and relying on the analysis of authors such as Anthony Giddens, Ulrich Beck and others, the proposed analysis focuses on the representation of the complexities and interconnectedness of different religions within this context. The analysis also argues that, thanks to globalization, and through modern technical achievements in the field of communication an interaction occurs between social groups whose worldviews and religious practice drastically differ. Following the elaboration of authors such as Manuel Castells, Maja Dragun and others, the analysis continues with an overview of the most prominent religious processes in contemporary society. Further analysis emphasizes the role of globalization trends in the process of creating new identities and movements harmonized with the needs and complexities of the globalization of society, as well as their relationship with the already established religious practices. In its concluding part, the analysis raises the question of secularization and the possibility or inability of its implementation.

Keywords: religion, globalization, religious processes, new religious movements, religious identities, secularization

Literatura

Beck, Ulrich: Što je globalizacija? - zablude globalizma - odgovori na globalizaciju, Zagreb, Vizura, 2003.

Knoblauch, Hubert: Sociologija religije, Zagreb, Demetra, 2004.

Giddens, Anthony: Sociologija, Zagreb, Nakladni zavod globus, 2007.

Beyer, Peter: Religion and globalization, London, Sage Publications, 1994.

Castells, Manuel: Informacijsko doba: Ekonomija, društvo i kultura - Svezak II. - Moć identiteta, Zagreb, 2002.

Inglehart, Ronald/ Norris, Pippa: Sveto i svjetovno - Religija i politika u svijetu, Zagreb, Politička kultura, 2007.

Dragun, Maja: New age - Povijesni korijeni i postmoderna tumačenja, Zagreb, Naklada Jurčić d.o.o., 2012.